

Az értékrendek kialakulása és a kultúraközi kommunikáció: mely értékekre neveljük a gyerekeket a családban?

A tanulmány az Európai Értékrendi Vizsgálat 2010-ben publikált felmérési adataira építve vizsgálja, hogy milyen értékekre nevelést tart ma Magyarországon fontosnak a társadalom a családi nevelés keretében. A család által közvetített értékek a szocializációs folyamatban a személyiség részévé válva hatással vannak a személyközi kapcsolatokra. Szerepet játszanak a kommunikációban, minthogy az egyén cselekvéseit, magatartását, mások viselkedésének és kommunikációjának értelmezési kereteit nagymértékben meghatározza az értékrend, amelyet szocializálódása során elsajátít. A multikulturálissá váló iskolákban eltérő értékpreferenciájú családokból érkező tanulók együttműködését kell biztosítani. A kultúránként eltérő értékprioritások ismerete segítség lehet a kultúraközi kommunikációban jelentkező konfliktusok megelőzésében és kezelésében.

Tanulmányunkban abból a nézetből indulunk ki, hogy az egyén cselekvéseit, magatartását, mások viselkedésének és kommunikációjának értelmezési kereteit nagymértékben meghatározza az az értékrend, amelyet szocializálódása során elsajátít. A kultúrközösség értékrendje az egyéni értékrendben képeződik le, és jelentős hatással van az egyén személyiségének formálódására. Az azonos értékrend megkönnyíti az emberi interakciók harmonikus működtetését, az értékrendekben fennálló eltérések ezzel szemben kulturális konfliktusok forrásaivá válhatnak. Ezek elkerülhetetlenül zavarokat okoznak a kommunikációban, minthogy a negatív attitűddel terhelt emberi viszonyok a kommunikációban pszichikai zaj keletkezését idézik elő.

Ily módon a kultúraközi kommunikáció kutatói nem nélkülözhetik az értékrendi aspektusú kutatások adalékait. Az értékrendi kutatások alapvetően a szociológia diszciplínájának részét képezik. Napjaink számos nagy ívű nemzetközi projektje koncentrálna e témára. A munkával kapcsolatos értékek kutatása például Hofstede nevéhez kötődve immáron 30 éve szolgál alapul a kultúraközi interakciók kutatásában. A közismert dimenziókra épülő nemzeti összehasonlítás mellett számos más érték, a közelmúltban lefolytatott nemzetközi és hazai felmérés árnyaltabbá és mélyebbé teszi ismereteinket.

Tanulmányunk az EVS nemzetközi felmérés legfrissebb, 2010 nyarán közzétett eredményeire támaszkodva azt vizsgálja, hogy milyen értékrend dominál ma Magyarországon és Európa egyes országaiban a családi nevelésben. Az összehasonlításba az észak-európai klaszter (a skandináv országok) és a déli latin klaszter (a mediterrán régió) öt országát vontuk be. Vizsgáljuk, hogy a hagyományosan emlegetett észak-dél kulturális

törésvonal, amelynek középtáján helyezkedik el Magyarország, felfedezhető-e a családi értékrendi nevelésben, vagy sem. Kutatjuk, hogy mely értékeket tartják ma a nevelésben elsődlegesnek Dániában, Finnországban, Görögországban, Magyarországon, Portugáliában és Spanyolországban a felmérésben szereplő jó modor, engedelmesség, önállóság, szorgalom, felelősségérzet, képzelőerő és fantázia, mások tisztelete és tolerancia mások iránt, takarékoság, elszántság és állhatatosság, vallásos hit, önzetlenség értékek közül. Minthogy rendelkezésünkre állnak az EVS 2000-ben végzett felmérési eredményei is, nem csupán nemzeti összevetést végzünk, hanem azt is vizsgáljuk, hogy milyen változások álltak be a családi nevelés értékrendjében az elmúlt tíz év során, a 2000-es felmérés óta. Célunk, hogy feltárjuk, hogy a felmérés során talált ismérvek alapján milyen kulturaközi kooperációs és kommunikációs ütközések vezethetők le, milyen interakciós konfliktusokra számíthatunk a multikulturális iskolákban és munkahelyeken.

A kultúra, az értékek és a kommunikáció összefüggése

Ha a kultúrát olyan komplex jelenségként definiáljuk, amely egyszerre foglalja magába életszemléletünk legmélyebb komponenseit: az élet legalapvetőbb alkotó tényezőihez való viszonyulásunkat, a róluk alkotott alapfeltevésünket ('basic assumption'), az e viszonyulásokra épülő értékeket, a belőlük levezethető normákat és mindazt a mesterségesen létrehozott környezetet, amelyet az ember generációról generációra örökít át, akkor olyan kultúra-modellhez jutunk, amelyben az értékeknek nagyon nagy szerepük van (*Borgulya, 2007, 134. o.*).

A mi kultúraértelmezésünk e modellre épül.

Az értékek a kultúra azon elemei, amelyek megmutatják egy kultúrközösség tagjai számára, hogy mi a fontos, a hasznos, az elrendő. Az értékek ölthetnek tárgyiasult alakot (arany, drágakő, kényelmes és gyönyörű ház, vagy éppen tiszta ivóvíz) és lehetnek immateriálisak (emberi jóság, szellemi tehetség). Az értékek időben és térben nagy változatosságot mutatnak. Abban, hogy a kultúra földrajzi területről területre, továbbá időbeli korszakokról korszakokra haladva más és más összképet tár elénk, az eltérő értékeknek kulcsszerepe van. Az értékek átalakulásának számos oka van. Elfogadva, hogy a kultúra a mindenkori környezethez való alkalmazkodás megnyilvánulása, kézenfekvő, hogy a természeti és a kreált környezet megváltozása (átalakulnak fontos éghajlati tényezők, egyes kultúrközösségek más kultúrájú csoportok leigáztottjaivá, vazallusaivá válnak) következtében új értékek lesznek dominánssá. Egy terület elsivatagosodása a korábban alig becsült ivóvizet teszi értékké, egy terület túlnépesedése a szabad teret (például Japán). Egy kíméletlenül versengő önző társadalomban az önzetlen segítőkészség a kincs, a bizalmatlanság világában a megbízhatóság.

Byrne és Clore (1970) szociálpszichológiai megerősítés-érzelem elmélete szerint azokhoz az emberekhez vonzódunk, akiktől a múltban pozitív megerősítést vagy jutalmat kaptunk. Amikor valaki olyat tesz, ami jó érzést kelt bennünk, az örömszerzést hozzákapszoljuk a személyéhez. Az ilyen személyhez vonzódni fogunk. A másik ember iránti vonzalom pozitív attitűd (*Forgács, é.n.*).

Jó érzést, örömet keltő viselkedés sokkal nagyobb valószínűséggel alakul ki azonos értékrendű és azonos vagy hasonló normákat követő (azonos kulturális közösséghez tartozó) emberek között. Ugyanakkor sokkal nagyobb az esélye annak, hogy eltérő kultúrközösségek tagjai kevésbé találják egymás (más-más értékekre épülő és eltérő normákat követő) magatartását dicsérni valónak, így nem is küldenek egymásnak pozitív megerősítéseket, nem alakul ki vonzalom, pozitív attitűd. Épp ellenkezőleg: ha a más értékrendű ember viselkedése sérti saját normáinkat, az ellenérzést vált ki, negatív attitűd (elutasítás, ellenséges érzés, lenézés, gyűlölet) alakul ki.

A hozzánk hasonló emberekkel könnyebben, jobban „szót tudunk érteni”, vagyis a kommunikációban nyíltabbak, befogadóbbak vagyunk olyan üzenetei iránt, akik iránt pozitív attitűdöket táplálunk. Ezzel szemben a negatív attitűdök negatív szűrőként (érzelmi zajként) működnek: azokra az üzenetelemekre, szignálokra vagyunk fogékonyak, amelyek egybeesnek negatív attitűdünkkel, amelyek megerősítik azt. A szűrő csak a negatív jeleket engedi át, sőt a pozitív jelzéseket is képes átszínezni várakozásunknak megfelelőre. Minthogy a kommunikáció üzenetek és visszacsatolások váltakozásának sora, a negatív visszacsatolások tovább erősítik a negatív attitűdöket. E tézis alapján az eltérő értékrendű emberek között könnyen kialakulhat kulturális konfliktus, a konfliktus nyomán pedig kommunikációs zavar. Tipikus konfliktusforrás, ha az egyik ember számára nem fontos az, ami a másik kultúrabelinek nagyon fontos (*Borgulya*, 2007, 323–324. o.). Kulturális konfliktusok gyakran keletkeznek eltérő nemzeti vagy etnikai csoportok tagjai között. A kultúráközi kommunikáció kutatásának egyik elengedhetetlen eleme ezért a különböző nemzeti és etnikai csoportok (kultúrközösségek) tagjai értékrendjének összehasonlítása. A következőkben a közelmúlt és napjaink néhány releváns értékrendi kutatását mutatjuk be.

Nemzetközi és magyar értékrendi kutatások

Hofstede, Trompenaars, Schwartz

Az értékrendi eltérések feltárásában kiemelkednek azok az évtizedekkel ezelőtt (az 1970-es években) elkezdődött, a kultúráközi kommunikáció vizsgálatában is figyelembe vett kutatások, amelyek a munkára összpontosítanak. E kutatások eredményei a gazdasági és üzleti szféra számára jelentenek nagy szolgálatot. A kultúráközi összehasonlítást lehetővé tevő modellek és adatok orientációt nyújtanak a vállalati vezetőknek, az üzletembereknek abban, hogy értelmezni, kezelni tudják a nemzetközi együttműködésekben felmerülő viselkedési, kommunikációs diszharmóniákat, illetve abban, hogy előre fel lehessen készülni a várható kulturális kihívásokra. A felkészülés egyaránt szolgálja a konfliktusok elkerülését és a szinergikus lehetőségek megtalálását.

A munkával kapcsolatos, a munkavégzéshez kötődő emberi kapcsolatokban domináló értékek megismerésében Hofstede (1991), Trompenaars (1993), Schwartz (1992) tették meg az úttörő lépéseket. Közülük Geert Hofstede holland szociálpszichológus elmélete vált igen széles körben ismertté, amely a hatalmi távolság, az individualizmus vagy kollektívizmus, a maskulin vagy feminin értékek dominanciája, a bizonytalanságkerülés, illetve a hosszú vagy rövid távú idő-orientáció dimenziók mentén vizsgálja és teszi összehasonlíthatóvá az egyes kultúrák sajátosságait.

Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata (European Social Survey, ESS)

Az értékrendi kutatások másik nagy csoportját azok a szociológiai vizsgálatok alkotják, amelyek szélesebb spektrumban fogják át a társadalmakat. Az ESS kutatás az Európai Tudományos Alapítvány kezdeményezésére jött létre azzal a céllal, hogy Európában a legátfogóbb felmérést végezzék el elsősorban a szociológiai, politikai, valamint az általános értékrend változásaira vonatkozóan. A 2002 óta kétfévente sorra kerülő felmérést immár ötödik hullámban több, mint harminc ország részvételével végzik.

A 2005-ben Descartes-díjjal jutalmazott kutatás két modulra bontható. Amíg a fő modul gyakorlatilag állandó kérdésköröket tartalmaz a felmérések időpontjától függetlenül, addig a változó modul időszakonként más-más témakörök feltárását helyezi előtérbe. A fő modul többek között az alábbi témákat öleli fel: intézmények iránti bizalom; politikai elkötelezettség; a társadalmi-politikai értékek; a nemzeti, etnikai és vallási

hovatartozás; oktatásra, biztonságérzetre, egészségi állapotra, háztartásbeli körülményekre vonatkozó elemzések, valamint az alapvető demográfiai információk. A változó modul eddig vizsgált elemei: 2002-ben az állampolgárság és bevándorlás kérdésére került a hangsúly, a 2004-es felmérés során a családdal, munkával, egészségügyel és gazdasági helyzettel kapcsolatos erkölcsök elemzését helyezték előtérbe, 2006-ban a személyes és szociális jólét és életút, míg 2008-ban többek között az öregedés voltak a mélyebben elemzett témák.

Eurobarométer

Az Eurobarométer az Európai Bizottság 1973 óta működő szolgálata. Feladata, hogy évente kétszer felmérje és elemezze az európai közvélemény alakulását. A vizsgálatok célja, hogy feltárja az EU-tagországok, valamint a tagjelölt országok állampolgárainak véleményét fontos uniós kérdésekben, elsősorban a bővítési politikát, a társadalmi helyzetet, az egészségügyet, a kultúrát, az oktatást (nyelvtudást), az információs technológiát, a környezetvédelmet, az eurót, a védelmi politikát érintve.

Értékrendi kutatások Magyarországon

A magyarok értékrendjére vonatkozó, jelenleg folyó nemzeti és nemzetközi kutatásoknak több évtizedes előzménye van (*Andorka*, 1994, 1997; *Hankiss*, 1982, 1985, 1989; *Füstös*, 1998; *Szakolczai*, 1985, 1994, 1999; *Szabados*, 1998). E kutatások eredményei alapokat és összehasonlítási lehetőségeket is kínálnak az aktuális állapotok értékeléséhez és értelmezéséhez (*Beluszky*, 2000; TÁRKI-kutatások; *Paksi* és *Schmidt*, 2006).

A napjaink értékvilágát feltáró kiemelkedő felmérés összegzése a *Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban* című kiadványban jelent meg. A kötet a magyar népesség lelkiállapotának jellemzőit vizsgálja, elsősorban a lelki, testi egészség és társadalmi kohézió erősítése szempontjából, kiemelten kezeli a pszichológiai tényezők szerepét az esélyegyenlőségre vonatkozóan, külön fejezeteket szánva a negatív életeseményekkel való megküzdésnek ('coping'), a kiszolgáltatottság csökkentése lehetőségeinek, továbbá a közösségi viszonyoknak, kulturális értékeknek és a vallásnak.

Az esélyegyenlőség kérdésének növekvő fontosságát jelzi, hogy az Európai Unión belül elindított „Európai Év” kezdeményezés a 2007-es évben az „Egyenlő esélyek mindenki számára” elnevezéssel erre a speciális területekre hívja fel a tagországok figyelmét, ezzel is növelve az ilyen irányú tevékenységekre való összpontosítást, valamint a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek felzárkóztatását.

Európai Értékrend Vizsgálat (European Values Study, EVS)

A tanulmányunkban alapul választott Európai Értékrend Vizsgálat (EVS) széleskörű, nemzetközi longitudinális kutatás, melyet 1981 óta kilencévente (1981, 1990, 1999, 2008) végeznek el egyre növekvő számú ország részvételével. A hollandiai Tilburgi Egyetem koordinálásával végzett felmérés legfőbb célja felmérni az európai értékrendek változásait, valamint a változások irányát. A vizsgált témakörök közé tartoznak többek között a család, a munka, a jólét, a vallás, a politika, valamint a társadalom fő kérdései. A 2008-ban elvégzett negyedik felmérési ciklusban a kérdezőbiztosok már közel 70.000 európai lakos véleményét rögzítették. A 47 részt vevő országban a megkérdezettek 250 kérdés megválaszolásával véleményt nyilváníthattak a jólétre, boldogságra, házasságra, gyermekekre, nők szerepére, feltétel nélküli szeretetre, munkakörülményeikre, vallási szokásaikra, politikai érdekeltységükre, toleranciájukra és számos egyéb alkatgóriára

vonatkozóan. Minthogy a felmérés számos olyan kategóriára koncentrált, amelyek az emberek egymás iránti, illetve egyes társadalmi jelenségek iránti attitűdjét alapvetően befolyásolják, az eredmények igen hasznosak az interakciók szempontjából történő értelmezésre. A felmérésnek az egész világra történő kiterjesztése az ismert amerikai szociológus, Inglehard nevéhez kötődik és WVS (World Value Survey) elnevezéssel vált ismertté.

A családi nevelés mint a kultúraközi konfliktusok megalapozója, az egyéni értékrendek kialakulása

Az értékek kialakulásának kérdése elvezet bennünket az egyén személyiségfejlődésének kérdésköréhez. Az egyén szocializálódása a családban kezdődik. A család az a környezet, amelyben a megszületett gyermek először találkozik a materiális és immateriális értékek és a normák kategóriájával. A család egy adott kultúrközösségbe ágyazódva él. Mivel szüksége van az életben maradáshoz az őt körülvevő közösség védelmére, alkalmazkodik a közösséget jellemző kultúrához, átveszi annak értékeit és követi normáit. Ha nem így tesz, konfliktusba keveredik a közösség (a saját kultúrközössége) tagjaival, deviáns viselkedése miatt elveszíti közössége védelmét, támogatását, az kizárja sorából. Így gyermekének is a közösség értékeit közvetíti. Ha a közösség például azt várja el, hogy gyermekét az idősek, a szülők feltétel nélküli tiszteletére nevelje, így fog tenni. Ha a közösség takarékossgot vár el, takarékosagra fogja nevelni gyermekeit, miként ez például a japán kultúrában megvalósul.

Az egyén értékrendjének kialakulása tehát a családi neveléssel indul. Később az értékek bővülnek, módosulnak is a szocializáció további színtereinek hatására. Az óvoda és főleg az iskola korábban még át nem élt helyzeteket teremt, amelyek megoldásához a családban elsajátított értékeken túlmutató irányítóra is szükség van. A család tagjai értékrendjükben közel állnak egymáshoz. Az iskolában azonban mindaddig ismeretlen viselkedésnek lehetnek tanúi vagy akár elszenvetői a gyerekek. A vallásosan nevelt gyerek szembesül azzal, hogy nem mindenkit nevelnek vallásosan, vagy fordítva. Az engedelmes találkozhat az ellenszegülés jelenségével, a szorgalomra és igényességre nevelt a nemtörődömséggel és hanyagsággal.

A családban bevésődő értékek azonban hosszú időn át az egyén cselekvését, kommunikációját és mások cselekvésének és kommunikációjának értelmezését meghatározó entitások maradnak. A családban internalizált értékrend tehát – miközben irányítóként szolgál a „mi a helyes és a helytelen, a jó és a rossz” kérdések eldöntésében – a kultúraközi interakciós konfliktusok forrásává is válik. Nem csupán rövidtávon. A következőkben ezért azt vizsgáljuk meg, miben fedezhetünk fel jelentős eltéréseket a családon belüli értékek kialakításában Európán belül.

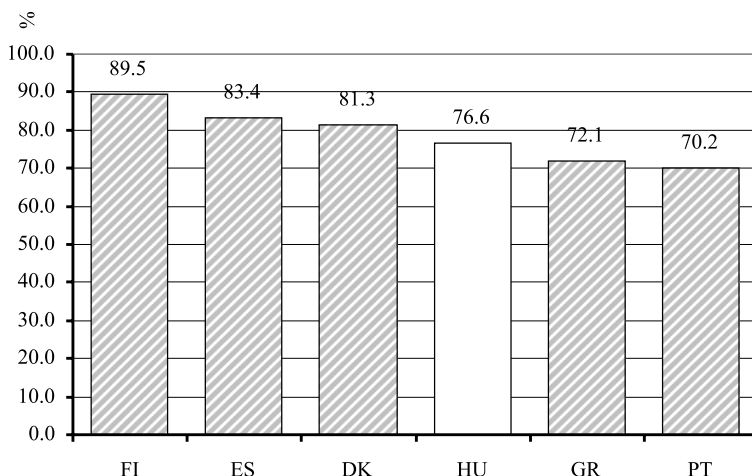
A családi nevelésben fontosnak tartott értékek Magyarországon, néhány skandináv és mediterrán országban

Vizsgálatunk az EVS 2010 nyarán közzétett adatbázisra épül.¹ A felmérés Magyarországon 2008 és 2009 fordulóján, Finnországban 2009-ben, a többi országban 2008-ban történt. Az országonként mintegy 1500 válaszadónak azt kellett eldöntenie, hogy fontosnak tartja-e vagy sem a családi nevelésben a következő 11 érték megjelenítését: jó modor, engedelmesség, önállóság, szorgalom, felelősségérzet, képzelőerő és fantázia, mások tisztelete és tolerancia mások iránt, takarékossg, elszántság és állhatatosság, vallásos hit, önzetlenség. Ezen értékek egy része a szociális kapcsolatok alakítását szolgálja: mások tisztelete és tolerancia, jó modor, önzetlenség, engedelmesség, felelősségérzet. Más értékek a világképre, az önszabályozásra vannak hatással: vallásos hit, szorgalom,

elszántság és állhatatosság. Az értékek mindkét köre hatással van a másik ember iránti attitűd alakulására. A vizsgált értékek adaptációk Kohn (1969) gyermeknevelési elvek tesztjéből.

A következőkben azt nézzük meg, hogy megfigyelhető-e a nevelésben fontosnak tartott értékek alapján az úgynevezett észak-dél kulturális törésvonal, s hol helyezkedik el Magyarország az északi Dánia és Finnország, illetve a mediterrán Spanyolország, Portugália és Görögország viszonylatában. (Összehasonlításunk nem teljes sem az északi, sem a déli országok tekintetében, minthogy a tanulmány keletkezése idején a svéd és a norvég, illetve az olasz adatok feldolgozása még tart.)

A felmérésben szereplő 11 érték közül a legtöbben a felelősségérzetre nevelést tartják fontosnak. Finnországban a megkérdezettek közel 90 százaléka, Spanyolországban és Dániában is 80 százaléknál többen tartják fontosnak a felelősségérzet kialakítását. Magyarországon ezzel szemben a jó modorra nevelést tartják a legtöbben fontosnak (1. ábra).

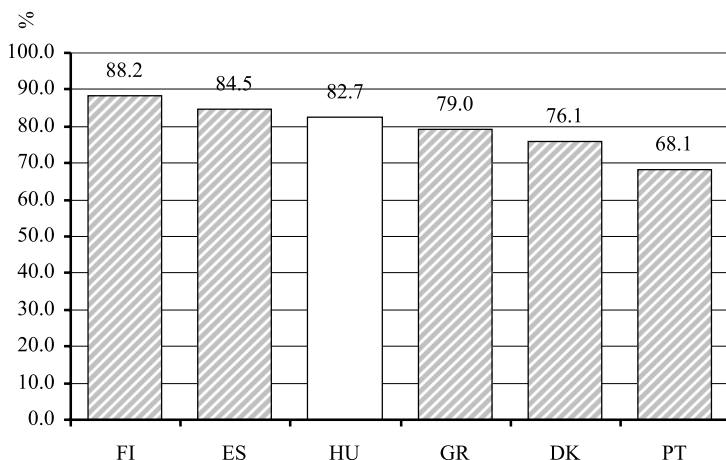

1. ábra. A családban a felelősségvállalásra való nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

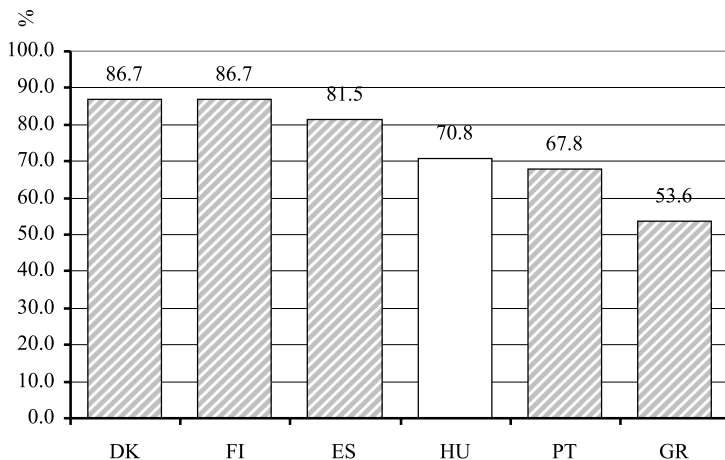
A hat vizsgált ország közül Görögországban és Portugáliában ez az érték ugyan kevesebb szavazatot kapott, azonban ezen országokban is 70 százalék fölött van a „fontos” választ adók aránya. A hat ország két szélső értéke között tehát mintegy 20 pontnyi eltérés van. Magyarország (76,6 százalékkal) itt a középmezőnyben van, megelőzi Görögországot és Portugáliát, de több, mint 10 százalékkal elmarad Finnország mögött. Bár bizonyos észak-dél ellenpár kialakult, a kép nem tiszta, mert Spanyolország értéke közelebb áll a két északi országhoz, mint Görögországhoz és Portugáliához.

A második legmagasabb arányban a jó modort, udvariasságot említették a válaszadók fontos nevelési értéként. Itt is Finnország jár az élen igen magas, 88,2-es százalékaránnyal. A finneket a spanyolok, majd a magyarok követik. A 82,7 százalékos arányszámmal a jó modor a magyarok körében az első helyre került, megelőzve a felelősségérzetet (2. ábra).

A harmadik legtöbbször által fontosnak tartott nevelési érték a mások tisztellete és tolerancia. E tekintetben is a két északi ország jár az élen. Teljesen megegyezően közel 87 százalék jelölte fontosnak a mások tisztelétére és a toleranciára nevelést Finnországban és Dániában. Itt Görögország áll a sor végén: a megkérdezettek kevéssel több, mint fele (53,6 százalék) gondolja úgy, hogy a családi nevelésben fontos ennek az értéknek az internalizálása (3. ábra).

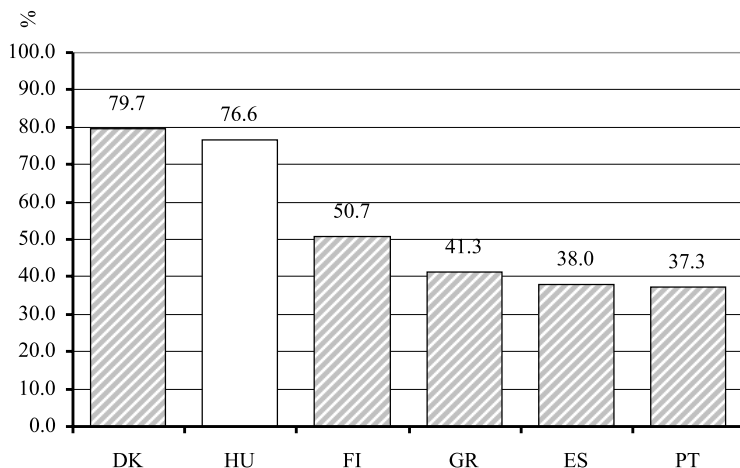
2. ábra. A családban a jó modorra nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

3. ábra. A másik tiszteletére, a másik iránti toleranciára nevelés fontossága a családban 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

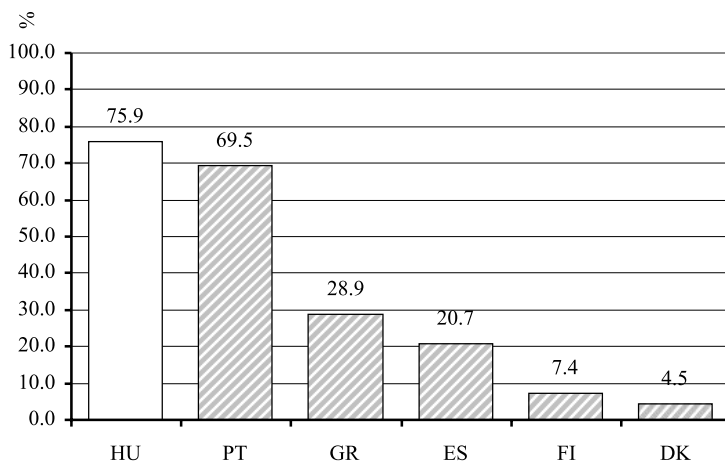
A magyarokat itt is a görögök és a portugálok előtt és a dánok, a finnek és a spanyolok mögött találjuk. Érdekes, hogy a spanyolok itt is közelebb állnak véleményükkel az északiakhoz, mint mediterrán régió-társaikhoz.

A negyedik helyre az önállóságra nevelés került. Ez főként a dániai magas értéknek köszönhető: Dániában ugyanis a megkérdezettek csaknem 80 százaléka véli úgy, hogy fontos, hogy a családban az önállóságra neveljék a gyermekeket. Itt a legmagasabb és a legalacsonyabb százalék közötti eltérés több, mint 40 pont. A portugáloknak ugyanis csak 37 százaléka tartja fontosnak az önállóságot. A magyarok itt az északiak között foglalnak helyet. A megkérdezett 1500 főből 76,6 százalék nyilatkozott úgy, hogy fontos az önállóságra nevelés a családban, vagyis ez az arány magasabb, mint ahányan a másik tiszteletét és a toleranciát megjelölték, és ugyanolyan magas, mint a felelősségérzetet fontosnak tartóké (4. ábra).

4. ábra. A családban az önállóságra nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

Az élen áll Magyarország a szorgalomra nevelés vonatkozásában. A szorgalmat is közel annyian tartják fontosnak a magyarok közül, mint a felelősségérzetet és az önállóságot, és többen, mint a mások tiszteletét és a toleranciát (75,9 százalék). Ez a magas arány egybecseng azokkal a külföldi munkaadói véleményekkel, amelyek szerint a magyarok szorgalmas munkavállalók.

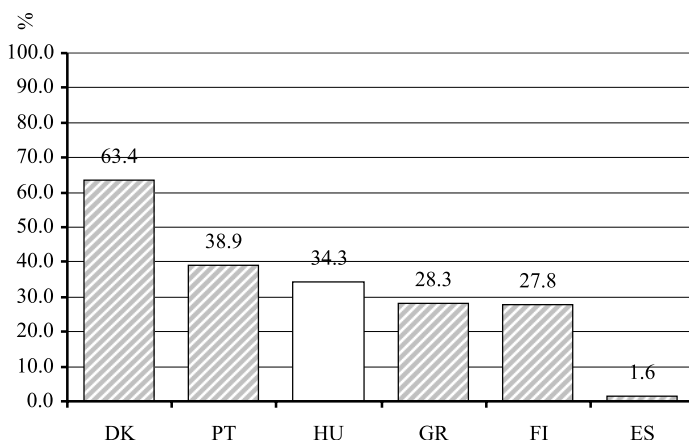

5. ábra. A szorgalomra nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

Így a szorgalom a vizsgált országokban a ötödik helyre került. A szórás azonban óriási: több, mint 75 pont. A dánoknak ugyanis csak 4,5 százaléka tartja fontosnak a szorgalomra nevelést. A magyaroktól az őket követő portugálok sem maradnak el jelentősen, minthogy 69,5 százalékuk tartja fontosnak ezt az emberi értéket. Az észak-dél eltérés a szorgalom vonatkozásában szembeötlő, ugyanis a két legalacsonyabb értékkel szereplő

Dánia (4,5 százalék) és Finnország (7,4 százalék) jelentősen elmarad a legalacsonyabb százalékaránnyal megjelenő Spanyolország (20 százalék) mögött (5. ábra).

Ugyancsak nagy az eltérés az országok között az önzetlenség megítélésében. Míg a dánok közül 63 százalék tartja fontosnak, hogy önzetlenségre neveljünk a családban, a spanyoloknál ez az arány csupán 1,6 százalék (valamennyi emberi érték között ez a legalacsonyabb). Ez – úgy véljük – elgondolkodtató (6. ábra).

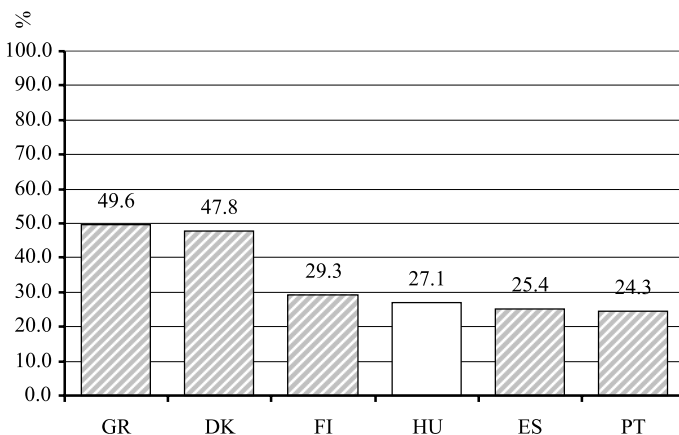

6. ábra. A családban az önzetlenségre nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

Magyarország e tekintetben ismét a középmezőnyben van. A megkérdezettek bő egyharmada tartja fontosnak eme érték kialakítását a családi körben. Felvetődik a kérdés, vajon a vallásos hitre nevelés és az önzetlenség összefügg-e egymással. A válasz azonban elég nyilvánvaló, minthogy a vallásos hitre nevelést a dánoknak csupán 7,6 százaléka tartja fontosnak, az önzetlenséget viszont 63 százalék fölötti arány. Úgy tűnik inkább, hogy az önzetlenség a közösségi értékekkel (mások tisztelete, a mások iránti felelősség) kapcsolódik össze. Érdeemes lenne felméréssel meggyőződni arról, hogy mennyire elterjedt az a vélemény, hogy ma az önzetlen embereket kihasználják a társadalom többi tagjai, mint ahogyan azt is érdekes lenne kideríteni, miért tartják Spanyolországban ennyire kevesen fontosnak az önzetlenséget.

A tizenegy értékből hetedik helyre az elszántság és állhatatosság került. E vonatkozásban a görögök járnak az élen. A megkérdezettek fele gondolja úgy, hogy erre fontos nevelni a családban. A magyarok e tekintetben ismét az északiak és déliek között foglalnak helyet. A szélső értékek közötti eltérés lényegesen kisebb, mint a szorgalomban vagy az önzetlenség vonatkozásában: a válaszadók fele, illetve egynegyede között mozognak az arányszámok (7. ábra).

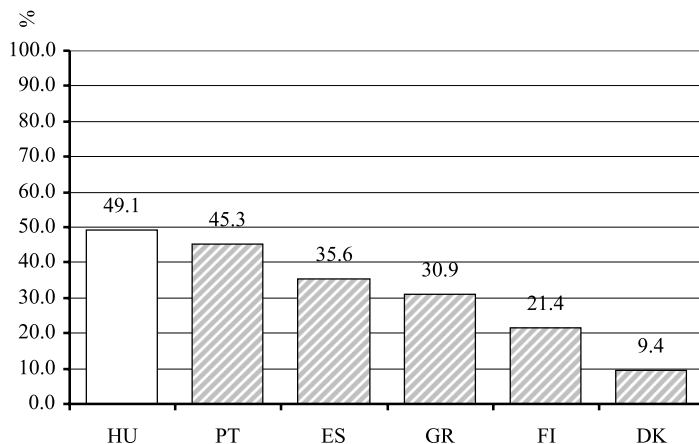
Érdekes, ahogyan a takarékosagra nevelésről az egyes országokban gondolkodnak az emberek. A sort a magyarok vezetik: a véleményt nyilvánítók közel fele (49,1 százalék) tartja fontosnak, hogy takarékosagra neveljünk a családban a gyermekeket. Dániában ez az arány 9,4 százalék. Kérdezhetjük, hogy a gazdasági jólét-e az oka annak, ha egy országban nem tartják fontosnak a takarékoságot. A kialakult sorrend annyiban erősíti meg ezt a feltételezést, hogy a legkevésbé fontosnak valóban a két leginkább jóléti államban tekintik a takarékosagra nevelést: Finnországban és Dániában, míg a portugálok vélekedése közel áll a magyarokéhoz. Ugyanakkor Finnország és Dánia között is elég jelentős az eltérés: több, mint 10 pontnyi, közel annyi, mint a lényegesen szegényebb Görögország és Finnország között. Alighanem helyénvaló a takarékoságot összefüggés-

7. ábra. Az elszántságra és állhatatosságra nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

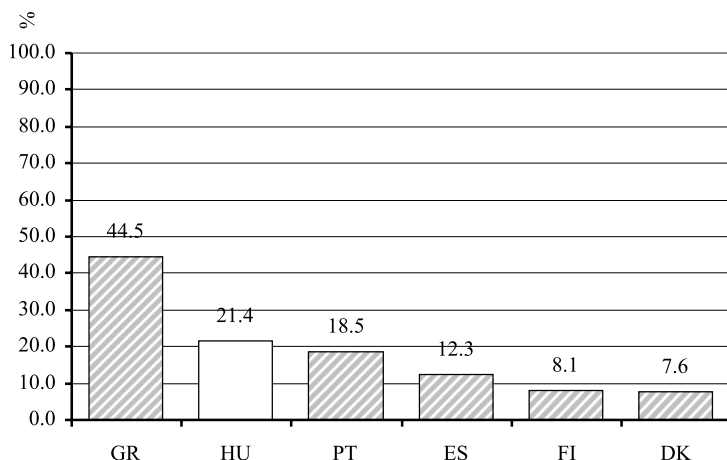
be hozni a környezettudatossággal is, és kiterjeszteni azt a vízzel, az energiával való gondos felhasználásra. Ez a szemlélet magyarázhatná a finnek takarékosabb szemléletét, amennyiben kimutatható, hogy környezettudatosabbak. Illetve befolyásolhatja a nézetet az is, hogy a jólétnek mekkora múltja van az adott országban (8. ábra).

A vallásos hitre nevelés, amit a görögök tartanak a legfontosabbnak 44,5 százalékos arányukkal, került a nyolcadik helyre a fontossági listán. E kérdésben is a dánok zárják a sort (7,6 százalék). A görögöket a magyarok követik Portugália és Spanyolország előtt (21 százalék). A két protestáns északi ország ismét közelebbi értékeket mutat egymáshoz, mint a többi nem protestáns, zömükben katolikus vallás-dominanciájú országhoz (9. ábra).

8. ábra. A takarékoságra nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

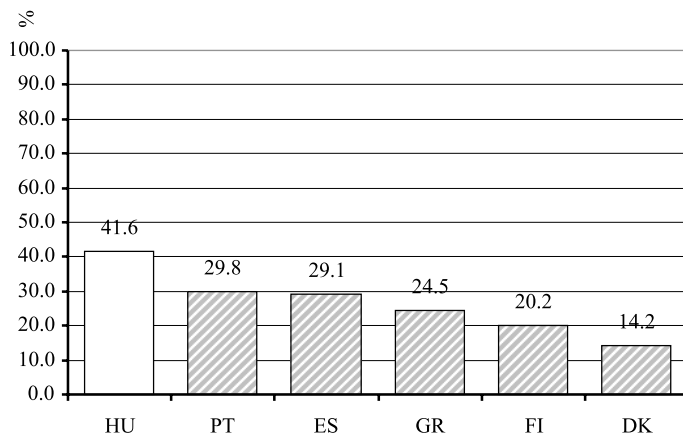
Úgy tűnik, a vallásos hitre nevelés egyetlen más értékkel sem mutat korrelációt. Görögország egyetlen más értékben emelkedik ki a többi vizsgált ország közül: az elszántságra, állhatatosságra nevelés tekintetében.

9. ábra. A vallásos hitre nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

Az adatok alapján sem az engedelmesség, sem az önzetlenség nem kapcsolódik össze a vallásos hittel.

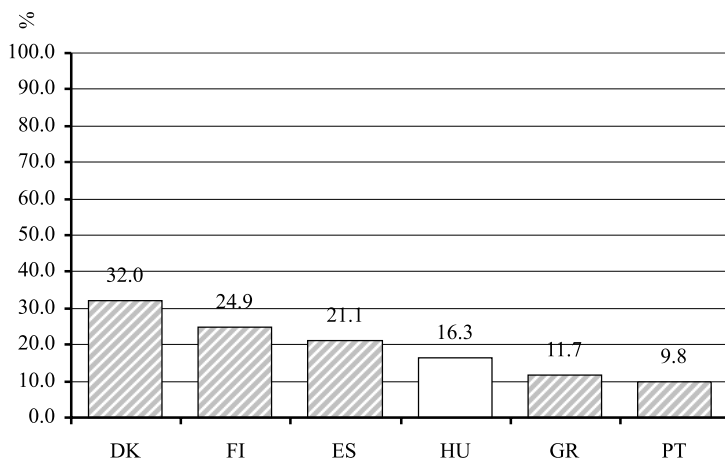
Az engedelmességre történő nevelés fontossága egyetlen országban sem kapott 50 százalékos támogatottságot. Az élen a magyar válaszadók állnak. Legkevesebben Dániában és Finnországban vannak azok, akik helyeslik az engedelmességre nevelést (10. ábra).

10. ábra. Az engedelmességre nevelést fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

A képzelőerő a kreativitás és az innováció fontos előfeltétele. Az északi országok közismerten élen járnak az innovatív gondolkodásban, iskolai képzésük gyakorlatias (11. ábra).

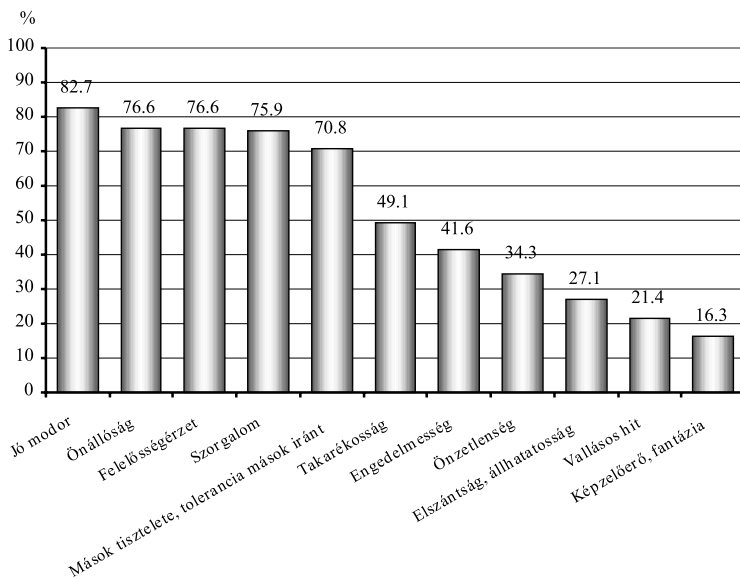
Nem meglepő, hogy a képzelőerő, a fantázia fejlesztését ezekben az országokban fontosabbnak tartják, sokkal fontosabbnak, mint a szorgalom vagy az engedelmesség kérdését. Magyarország itt is középen foglal helyet a sorban. A 16,3 százalékos helyesléssel azonban a 11 érték közül az utolsó helyre került a magyar rangsorban a képzelőerő és a fantázia fejlesztése. Spanyolország ugyanakkor e tekintetben is közelebb áll az északi országok értékéhez, mint a másik két mediterrán országhoz.

11. ábra. A képzelőerő, a fantázia fejlesztését fontosnak tartók aránya 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

Az egyes értékek helye a családon belüli nevelésben Magyarországon

Magyarországon a válaszadók legnagyobb arányban a jó modort, az önállóságra nevelést és a felelősségérzet kialakítását tartják fontosnak. A megkérdezettek kétharmada fontosnak tartja a szorgalom értékét is. Ezt követi a mások tisztelete és a tolerancia, nem jelentősen elmaradva az előző, legtöbbször által helyeselt értékektől. Fontos erénynek látszik a takarékoság és az engedelmesség is. Ezek mögött azonban lényegesen elmarad az állhatatosság, az elszántság, a vallásos hit és a képzelőerő, a fantázia fejlesztése.

12. ábra. Az egyes értékek helye a családon belüli nevelésben Magyarországon 2008-ban. Az adatok forrása: European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

A családi nevelésben megjelenő értékek alakulása Magyarországon az elmúlt tíz év folyamán

Egy társadalom értékrendje jelentős változásoktól mentes körülmények között viszonylag stabil, állandó. A társadalom jelentős változásai, a rendező elvek, a hatalmi, politikai struktúra átalakulása azonban értékrendbeli változásokat hoznak magukkal (Papp, 2008). Empirikus kutatások bizonyítják, hogy például a szocializmus összeomlása és a kommunizmus felbomlása milyen mélyreható változásokat idézett elő a magyar társadalom értékrendjében (Füstös és Szakolczai, 1999). A 2000-ben közzétett EVS-adatokkal összevetve a 2010-ben nyilvánosságra hozott adatokat megállapíthatjuk, hogy drámai átalakulásnak nem lehetünk tanúi. Csaknem valamennyi érték vonatkozásában a fontosság kismértékű (4–6 pont körüli) növekedése jelenik meg. Pusztán az elzántság és állhatatosság vonatkozásában észlelhető elhanyagolható csökkenés. Két érték, az önzetlenség és a takarékoság vonatkozásában azonban a többinél jelentősebben emelkedett a fontosnak tartók aránya. Az önzetlenséget ma 13 ponttal többen tartják fontosnak, mint 10 évvel ezelőtt, a takarékoságot kilenccel. Ha messzebb tekintünk vissza a hazai EVS-kutatások történetében, még jelentősebb változásokat tapasztalunk. Az 1982-ben végzett kutatások során Magyarországon a megkérdezettek mindössze 31 százaléka tartotta fontosnak, hogy más emberek tiszteletére nevelje gyermekét (ez ma 70,8 százalék).

Figyelemre méltó, hogy nem esik teljesen egybe a mai társadalmi öszkép és a pedagógus társadalom családi neveléssel kapcsolatos értékrendje. Paksi és Schmidt (2006) tanulmánya alapján a pedagógusok körében 2004-ben a felelősségérzetet és az őszinteséget említette fontosként a legtöbb pedagógus válaszadó (75 százalék). Ez közel esik a 2008/9-es osztályszadalmi vélekedéshez, azonban az osztályszadalmi felmérésben a felelősségérzetre nevelést jelentősen megelőzi az udvariasságra, a jó modorra nevelés (83 százalék), ami a pedagógusok csupán 50 százalékánál szerepelt. A pedagógusoknak megközelítően 50 százaléka tartja fontosnak a mások tiszteletére, a toleranciára nevelést is, míg az egész társadalomra kiterjesztett felmérésben ez az érték meghaladja a 70 százalékot. S bár szinte minden nevelési érték alacsonyabb előfordulással szerepel a fontosnak ítélték között a pedagógusok körében, mint általában a társadalom tagjai között, a képzelőerő fejlesztését fontosabbnak tartják, mint a nagy átlag. (Megjegyzendő, hogy a két felmérés között mintegy öt év telt el, ez az eltérés azonban aligha magyarázható az idő-tényezővel.)

Következtetések

Amint a felmérésből kitűnik, a gyermekek neveléséhez kapcsolódó értékek nagyon sok hasonlóságot mutatnak egymással Európa különböző országaiban. Szinte kivétel nélkül minden országban legtöbben a felelősségérzetet, valamint a jó modort, az udvariasságot nevezik meg a családban kialakítandó értéknek. Azonban akadnak olyan értékek is, amelyek tekintetében jelentősek az eltérések, ilyenek a vallásos hit, valamint a takarékoság. Bár az EVS adatai alapján sok esetben láthatóan elkülöníthetőek egymástól az északi és déli tengely országai, érdemes óvatosan bánni a földrajzi alapú sztereotípiák kezelésével, miként más nemzeti karakterológiai jellemzőkkel is. A közös nyelv, az eredet, a vallás, a közös történelmi múlt befolyásolhatja az értékrendet, a folyamatos társadalmi átalakulások, a kultúrák felgyorsult keveredése és felerősödött egymásra hatása értékrendi módosulásokat idéznek elő.

Miként a munkához kapcsolódó értékek kutatása a nemzetközi vállalati menedzsment, úgy a neveléssel kapcsolatos értékek kutatása a multikulturális oktatás számára ad orientációs támpontokat. Ráirányítja a pedagógusok figyelmét a kulturális konfliktusok lehetőségére, a már körvonalazódó konfliktusok okaira, és segít felkészülni a negatív attitűdök kezelésére.

Összegzőképpen azonban elmondható, hogy mint a legtöbb kvantitatív felmérés, az Európai Értékrend Vizsgálat is általánosításokat eredményez. Ahhoz, hogy teljesebb, árnyaltabb képet kapjunk, a kvantitatív kutatásokat érdemes kvalitatív kutatással kombinálni, s a mindenkori kulturális palettához alkalmazkodva kiegészíteni. Multikulturális iskolákban folytatott fókuszcsoportos vizsgálatok segítséget nyújthatnak ebben.

Jegyzet

(1) European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences, EVS 2008, www.europeanvaluesstudy.eu

Irodalom

- Andorka Rudolf (1994): Devians viselkedések Magyarországon – általános értelmezési keret az elidegenedés és az anómia fogalmak segítségével. In: Münnich I. és Moksony F. (szerk.): *Devianciák Magyarországon*. Közélet Kiadó, Budapest.
- Andorka Rudolf (1997): Elégedettség-anómia. Magyar Háztartás Panel 5. hullám. In: Sík E. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Az ajtókat záródnak?! TÁRKI*, Budapest.
- Beluszky Tamás (2000): Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között. *Korall*, 1. évf. 137–154.
- Borgulya Ágnes (2006): Az európai egység kulturális sokszínűsége az értékrendek és a kultúrák közti kommunikáció kutatása szemszögéből. *EU Working Papers*, BGF Külkereskedelmi Főiskola, 1. 3–15.
- Borgulya Ágnes (2007): Értékrendi konfliktus – pszichikai zaj a kultúrák közti kommunikációban. In: Heltai P. (szerk.): *Nyelvi modernizáció*. MANKA – Szent István Egyetem, Gödöllő. 321–329.
- Borgulya Ágnes és Somogyvári Márta (2007): *Kommunikáció az üzleti világban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Borgulya Ágnes (2007): A kultúra és a kultúrák közti kommunikáció. In: Borgulya Ágnes és Somogyvári Márta (2007): *Kommunikáció az üzleti világban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 132–150.
- Borgulya Ágnes és Hahn Judit (2008): Work-related values in Central- and Eastern Europe. *Journal for East European Management Studies*, 13. 3. sz. 217–238.
- Borgulya Istvánné (1995): Sztereotípiák, előítéletek és a kultúrák közti kommunikáció. *Marketing & Menedzsment*, 5. sz. 44–56.
- Borgulya Istvánné Vető Ágnes (2007): A munkával kapcsolatos értékek Közép-Kelet-Európában – nemzetközi felmérések tükrében. *Vezetéstudomány*, 38. 7–8. sz. 51–67.
- Borgulya Istvánné Vető Ágnes (2008): Értékrendi különbségek és kultúrák közti interakciók az oktatási órákon. *Iskolakultúra*, 18. 3–4. sz. 69–78.
- Byrne, D. és Clore, G. L. (1970): A reinforcement model of evaluative responses. *Personality: An International Journal*, 1. 103–128.
- Forgács József (é. n.): *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz Kiadó, h. n.
- Füstös László és Szokolczai Árpád (1994): *Értékek változásai Magyarországon 1978–1993*. Szociológiai Szemle, 1. sz. 57–90.
- Füstös László és Szabados Tímea (1998): A gyermeknevelési elvek változásai a magyar társadalomban (1982–1997). In: Hanák K. és Neményi M. (szerk.): *Szociológia – emberközelségben. Losonczi Ágnes köszöntése*. Új Mandátum, Budapest.
- Füstös László és Szokolczai Árpád (1999): *A kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977–1998)*. Szociológiai Szemle, 3. sz. 2011. 01. 15-i megtekintés, <http://www.mtapti.hu/mszt/19993/fustos.htm>
- Hankiss Elemér, Manchin Róbert, Füstös László és Szokolczai Árpád (1982): *Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendjének változásai 1930 és 1980 között*. MTA Szociológiai Intézet, Budapest.
- Hankiss Elemér (1985): *Társadalmi csapdák*. Magvető, Budapest.
- Hankiss Elemér (1989): *Kelet-európai alternatívák*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Hofstede, G. (1991): *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. Harper Collins, London.
- Hofstede, G. és Hofstede, G. J. (2008): *Kultúrák és szervezetek: Az elme szoftvere*. VHE Kft., Pécs.
- Kohn, M. (1969): *Class and Conformity, a Study in Values*. Dorsey Press, Homewood.
- Kopp Mária (2008): *Magyar lelkiállapot 2008: Esélyerősítés és életminőség a mai magyar társadalomban*. Semmelweis Kiadó, Budapest.
- Papp Gábor (2008): Konvergencia és divergencia az európai értékrendszerben. *Társadalmi Regiszter*, 1. sz. 173–213.
- Paksi Borbála és Schmidt Andrea (2006): Pedagógusok mentálhigiénés állapota. *Új Pedagógiai Szemle*, június. 2011. január 15-i megtekintés, www.ofi.hu/tadastar/paksi-borbala-schmidt
- Schwartz, S. H. (1992): Universals in the content and structure of values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*, 48. 1. sz. 23–47.
- Trompenaars, F. (1993): *Riding the Waves of Culture*. Nicholas Brealey Publishing, London.